

جمهوری اسلامی ایران
وزارت جهاد کشاورزی

موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی،
اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی

یادداشت هفتگی

سیاست‌گذاری اقتصاد و توسعه کشاورزی و
روستایی

سال ۱۴/ شماره ۵۰/ ۱۴۰۲

۱۴۰۲/۰۵/۳

مطالب این شماره

نظام میراثی باغات انجیر دیم استهبان به عنوان
چهارمین نظام میراثی کشاورزی مهم جهانی
[GIAHS] ایران..... ۲

تهیه و تحلیل: شهره سلطانی

ویراستار: علی کیانی‌راد

این موسسه با کمال احترام و سپاس، پذیرای نظرات ارزشمند
خوانندگان این اثر می‌باشد

تلفن: ۴۲۹۱۶۰۰۰ نمابر: ۸۸۹۶۶۶۰ صندوق پستی: ۱۵۱۵-۱۵۸۱۵
کدپستی: ۳۷۳۱۳-۱۵۹۸۶

E-mail: aperi@agri-peri.ac.ir
<https://www.agri-peri.ac.ir>

عنوان خبر: نظام میراثی باغات انجیر دیم استهبان به عنوان چهارمین نظام میراثی کشاورزی مهم جهانی (GIAHS) ایران

تهیه و تحلیل: شهره سلطانی

ویراستار: علی کیانی‌راد

کد: PN-3-14020503-(81)

مقدمه

با ثبت نظام میراثی کشاورزی مهم جهانی (¹GIAHS) باغات انجیر دیم استهبان و دو نظام دیگر در کشور ژاپن و یک نظام در کشوره کره جنوبی، در ۱۵ تیرماه ۱۴۰۲ توسط فائو، تعداد نظام‌های جیاس ثبت شده در دنیا به ۷۸ مورد و تعداد نظام‌های ثبت شده در ایران به ۴ مورد رسید.

در این یادداشت، ویژگی‌های منحصر به فرد این نظام میراثی که در قالب پروپوزال مفصل به زبان انگلیسی در ۱۵۰ صفحه توسط تیم تحقیقاتی موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی با همکاری نهادهای استانی، شهرستانی و محلی تهیه و به سازمان خواروبار جهانی ارائه شده است، به صورت اجمالی مطرح می‌شود.

اهمیت ملی و جهانی

شهرستان استهبان با مساحت ۲۶۵۲ کیلومتر مربع و جمعیت حدود ۷۰ هزار نفر در شرق استان فارس قرار دارد.

تصویر ۱. جایگاه استهبان در استان فارس

این شهرستان با بیش از دو میلیون و ششصد هزار درخت انجیر که در ۲۵۹۵۰ هکتار زمین کاشته شده است، اولین و مهم‌ترین منطقه ایران و جهان در زمینه تولید انجیر دیم می‌باشد. انجیر دیم استهبان، بیش از ۷۵ درصد سطح زیر کشت انجیر دیم ایران را تشکیل می‌دهد. میزان تولید سالانه محصول در این

منطقه حدود ۱۸۶۱۸۶ تن می‌باشد. این شهرستان به تنهایی با ۵/۳ درصد سطح زیر کشت جهان ۶/۵ درصد انجیر جهان را تولید می‌کند.

بخش عمده‌ای از باغات انجیر دیم شهرستان استهبان در شیب‌های تند و ارتفاعات صعب‌العبور در نتیجه تلاش و سخت‌کوشی نسل‌های گذشته (حداقل از ۲۵۰ سال قبل) می‌باشد که به عنوان یک سرمایه و گنجینه‌ای گرانبها با استفاده از علم آبخیزداری و نگهداری باغات، گزینش ارقام موجود، نگهداری از آن در اراضی فقیر و در دل صخره‌ها با عملیات ترانس‌بندی و بانک‌سازی، حفظ شده است.

تصویر ۲. احداث باغات انجیر در ارتفاعات استهبان

نگهداری و صیانت از این نظام برای نسل‌های آینده یک وظیفه مهم برای جامعه محلی، مردم ایران و جامعه جهانی می‌باشد. در ادامه، توضیح مختصر در رابطه با هر یک از معیارهای پنج‌گانه جیاس در خصوص این نظام میراثی با اهمیت جهانی ارائه می‌شود.

۱) امنیت غذایی و معیشت کشاورزان

انجیر امنیت معیشت مردم استهبان را تامین نموده و مانع از مهاجرت مردم به شهرهای دیگر شده است. این امر رشد جمعیت را فراهم نموده و موجب گسترش بافت فیزیکی شهر شده است. تعداد کل باغداران، در این منطقه، ۹۲۲۴ نفر است که ۶۷۷۶ نفر آنها به تولید انجیر دیم می‌پردازند. حداقل و حداکثر مساحت باغات انجیر، به ترتیب ۰/۵ و ۱۰۰ هکتار می‌باشد و متوسط مساحت باغات انجیر، حدود ۵ هکتار است. از نظر نوع مالکیت، مالکیت

¹ Globally Important Agricultural Heritage Systems

تصویر ۴. تنوع گونه‌های انجیر در استهبان

۳) نظام دانش بومی و محلی

کشاورزان دارای دانش و مهارت زیادی در پرورش انجیر هستند، به طوری که از نقاط دیگر کشور برای تاسیس باغات انجیر دیم مورد دعوت قرار می‌گیرند. در اینجا برخی از نکات عمده در خصوص دانش بومی کاشت انجیر دیم مطرح می‌شود. زمان کاشت انجیر از اوایل اسفند تا نیمه اول فروردین ماه می‌باشد. کشاورزان زمین مناسبی را با یکسری معیارهای قابل بررسی بدون امکانات خاکشناسی و بر اساس مهارت پیشینیان خود انتخاب می‌کنند و در آن گوده می‌زنند. اندازه و فاصله گوده‌ها مشخص است و کشاورزان به این موضوع توجه زیادی می‌کنند. این گودال‌ها برای جمع‌آوری آب باران زیر درخت در آینده می‌باشد.

تصویر ۵. جمع شدن آب در گودال آبگیر درختان انجیر

روش معمول تکثیر درخت انجیر از طریق قلمه است. دو نوع هرس سبز و هرس پاییزه صورت می‌گیرد. همچنین عملیات «بهارکنی» یا سله شکنی انجام می‌شود. باغداران در فصل بهار با استفاده از تیشه در شعاع ۱ متری درخت انجیر را می‌کنند. با

باغات انجیر دیم عمدتاً خصوصی و اراضی متعلق به کشاورزان منطقه می‌باشد.

حدود ۳۳ درصد از خانوارهای ساکن منطقه استهبان به طور مستقیم از طریق باغداری امرار معاش می‌کنند، لیکن علاوه بر کشاورزان، بخش دیگری از جمعیت روستایی و شهری این شهرستان، معیشت خود را از طریق فعالیت صنایع تبدیلی، بازاریابی، حمل و نقل و فروش فعالیت می‌کنند. با احتساب این جمعیت، می‌توان گفت معیشت ۹۰ درصد جمعیت ساکن در منطقه استهبان وابسته به باغات انجیر است.

تصویر ۳. صنایع تبدیلی انجیر در استهبان

در رابطه با امنیت غذایی، به طور خلاصه باید گفت انجیر دارای ارزش غذایی بسیار بالاست و برگ، ساقه و میوه گیاه انجیر به صورت مستقیم در تغذیه انسان، دام و گونه‌هایی از پستانداران، پرندگان و حشرات جایگاه ویژه‌ای دارد.

۲) تنوع زیستی کشاورزی

استهبان دارای آب و هوای معتدل و خشک است. وجود چشمه‌سارها و قنات‌ها و درجه حرارت مناسب و ریزش قابل توجه باران در منطقه باعث اعتدال هوای شهرستان و سرسبزی کوهستان‌ها شده است. درختان انجیر در سراسر این سرزمین موجب شده‌اند تا تنوع زیستی قابل توجه از لحاظ گونه‌های گیاهی و جانوری به وجود آید. اگرچه ۹۵ درصد از گونه انجیری که در این منطقه کاشته می‌شود، انجیر سبز است که به عنوان انجیر استهبان شناخته می‌شود، اما ۷ رقم دیگر انجیر نیز در منطقه وجود دارد که شامل انجیر سیاه، انجیر متی، انجیر المی، شاه انجیر، انجیر برگ چناری و انجیر رونو می‌باشد.

این کار علاوه بر نرم کردن خاک اطراف درخت علف‌های هرز آن را از پای درخت انجیر دور می‌کنند. علاوه بر این، لارو حشرات مخصوصاً کرم شاخه خوار انجیر با این کار در معرض آفتاب قرار گرفته و از بین می‌روند. از دیگر فواید بهار کنی قطع ریشه‌های سطحی و عمیق‌تر و زیاد شدن آنها است.

تصویر ۶. مبارزه فیزیکی برای کنترل آفات

گرده‌افشانی انجیر را در اصطلاح محلی «بر دادن» می‌گویند. انجیر استهبان درختی دوپایه است. انجیری که دارای مادگی و تخمدان و میوه خوردنی است. همان انجیر معمولی است ولی انجیری که دارای پرچم و گرده است معروف به «بر» می‌باشد که میوه‌اش خوردنی نیست. بر مکان مناسبی برای تخم‌گذاری و رشد نوعی پشه به نام بلاستوفگایی است که موجب گرده‌افشانی انجیر می‌شود. برای باروری درختان انجیر دیم، به علت همزمان آماده نشده گل‌های نروماده کشاورزان منطقه استهبان در اواخر بهاره انجیرهای وحشی که حامل دانه گرده‌اند را به داخل سروشاخه‌های انجیر اهلی دیم منتقل می‌کنند تا در ساعات مناسبی از روز زنبور بلاستوفگا از میوه وحشی خارج و در ضمن ورود به داخل میوه انجیرهای خوراکی را بارور سازند چنانچه این عمل گرده افشانی مصنوعی صورت نپذیرد میوه‌های انجیر خوراکی ریزش نموده و محصولی حاصل نمی‌شود.

تصویر ۷. بازار بر انجیر و نحوه استفاده در گرده افشانی

شیوه مبارزه و کنترل آفت، به صورت بیولوژیکی بوده و عمدتاً از طریق حذف شاخه‌های آلوده و معدوم نمودن آن صورت می‌گیرد. زمان و نحوه برداشت محصول انجیر بسته به نوع انجیر متفاوت است. انجیر تازه خوری از نیمه دوم تیر تا اواخر مرداد ماه برداشت می‌شود. در انجیر خشکباری، میوه دیرتر شروع به رسیدن می‌کند و معمولاً برداشت آن تدریجی بوده و از اواسط مرداد ماه آغاز می‌گردد. در انجیر خشکباری میوه روی درخت باقی می‌ماند تا اینکه تقریباً نیمی از آب خود را از دست دهد، در این زمان با تکان دادن درخت میوه‌ها از شاخه جدا شده و ریزش می‌کنند. باغداران اقدام به جمع‌آوری محصول می‌کنند. برداشت محصول در انجیر خشکباری معمولاً به طور هفتگی ۴۰ تا ۵۰ روز طول می‌کشد، در طول این مدت کشاورزان به منظور جلوگیری از آلوده شدن میوه‌ها و جمع‌آوری آسان‌تر آنها چادرها و یا گونی‌هایی را زیر درختان پهن می‌نمایند. پس از برداشت، معمولاً انجیر خشکباری را به مدت ۳-۴ روز در معرض آفتاب خشک در مکانی به نام «اشپنگ» خشک می‌کنند.

تصویر ۸. استفاده از اشپنگ برای خشک کردن انجیر

تامین آب مورد نیاز برای درختان انجیر، از طریق حفر گودال در زیر آنها و سنگ‌چین کردن اطراف درخت در مناطق کوهستانی انجام می‌شود. در سال‌هایی که خشکسالی بیشتر از همیشه است، معمولاً کشاورزان یک آب هم از طریق هدایت آب قنات یا رودخانه به درختان می‌دهند.

۴ فرهنگ و نظام‌های ارزشی

در قرآن مجید یک سوره به نامه انجیر (سوره تین) آمده است. انجیر از دیرباز مورد نظر شعرا و سخنوران بزرگ پارسی نیز بوده است به طوری که رودکی، خاقانی، نظامی، سعدی، اوجدی، مولوی، ادیب و معزی در اشعار خود از انجیر یاد نموده‌اند. انجیر استهبان یکی از عناصری است که نه تنها در فرهنگ مادی و معنوی مردم اهمیت بسزایی داشته است بلکه در فرهنگ غیرمادی مردم و در فولکلور منطقه دارای جایگاه می‌باشد. به

همین منظور از درخت انجیر به عنوان مهریه، از میوه آن برای پذیرایی در مراسم عروسی و از نام آن در ترانه‌های رایج عروسی بهره برده می‌شود.

هر ساله جشنواره انجیر با همت نهادهای دولتی و مردم محلی در استهبان برگزار می‌شود.

۵) چشم‌انداز بارز بصری

باغ‌های انجیر شهر استهبان را در بر گرفته و مانند نواری سبز در امتداد دشت استهبان امتداد یافته است و جاذبه‌های بسیار زیبایی به شهر داده‌اند. دره‌ها و کوه‌پایه‌های مملو از باغ‌های انجیر در اطراف شهر و دره استهبان این زیبایی را افزایش می‌دهند.

تصویر ۹. چشم‌انداز وسیع و بی‌نظیر باغات انجیر استهبان

مهم‌ترین اقدامات برای صیانت پویا از سایت استهبان

- ارتباط با مراکز علمی و تحقیقاتی کشورهای مختلف دنیا به ویژه کشورهای تولیدکننده انجیر به منظور تبادل اطلاعات علمی و کمک‌های موثر علمی
- استفاده از ظرفیت بخش خصوصی و شرکت‌های دانش‌بنیان برای تلفیق دانش بومی با فناوری پیشرفته
- راه‌اندازی موزه با موضوعات فرهنگ، آداب و رسوم مردم شهرستان مرتبط با انجیر
- ارائه کمک‌های موثر به اجرای طرح سایبان به منظور کاهش خسارت خشکسالی، سرمازدگی و حوادث غیرمترقبه مانند تگرگ و....
- ارائه راهکارهای کنترل بیولوژیک به منظور کنترل آفات کنه تارتن، مگس انجیر آفریقایی، مگس سرکه در باغات انجیر دیم و کنترل مورچه (شکارچی زنبور بلاستوفگا)
- ارائه کمک‌های موثر به منظور احداث و مرمت جاده‌های بین باغات به منظور دسترسی بهتر و سریع‌تر به باغات جهت انجام عملیات داشت و برداشت
- ارائه کمک‌های فنی در جهت تولید فرآورده‌های انجیر و بسته‌بندی مناسب

تهران - بلوار کریمخان زند - انتهای خیابان شهید عضدی (آبان) جنوبی - خیابان رودسر - پلاک ۵
تلفن: ۴۲۹۱۶۰۰۰ نمابر: ۸۸۹۶۶۶۰ صندوق پستی: ۱۵۱۵ - ۱۵۱۵ کدپستی: ۳۷۳۱۳ - ۱۵۹۸۶

E-mail: aperi@agri-peri.ac.ir
ECE: ece.aperi@agri-peri.ac.ir
<https://www.agri-peri.ac.ir>